

„Mi voltam én? Mik vagytok? Mi az ember?

– gyötört a vak számtani művelet

s a végtelen elé az életemmel

tettem vádló, konok minusz-jelet.”

Jékely Zoltán

Találkoztam gyerekekkel, akik bújócskázás közben gyorsan eltakarták, szorosan befogták a szemüket, amikor közeledett a hunyó, és olyanokkal is, akik a felismert kényszerűségnek rögtön megadták magukat, ám szemükben a megalkuvás legparányibb jele nélkül. Bánkódás helyett már a következő bűvőhelyen gondolkodtak, ami ezerszer jobb lesz a mostaninál, és ahol egészen biztos, hogy csak nagyon sokára lel rájuk, aki visszaszámol.

Április 24-én lesz száz éve, hogy Jékely Zoltán számára elkezdődött egy visszaszámlálás, amikor megszületett Nagyenyeden Schéfer Ida és Áprily Lajos fiaként. Író, költő, műfordító lett belőle, a Nyugat folyóirat harmadik nemzedékének tagja. Egy konvencionálisabb irodalomtörténeti tájékozódást segít a nemzedékekbe szortírozás, de közelebről szemlélődve, elidőzve, hamar feltűnik a szétfeszítő sokféleség. Ugyanez áll az erdélyi/romániai magyar vagy akár az újromantikus címkéket illetően, melyek illenek is Jékelyre, meg nem is. Mégis ez a fél maréknyi adat már elég lehet néhány fontos kérdéshez. Nemcsak irodalomtörténetileg, hanem inkább olvasóilag, emberileg is fontosnak ítélt kérdésekre gondolok. Mint például: milyen viszonyulást árulnak el Jékely versei arról, hogy lehet-e, vagy nem lehet maradni?

Olybá tűnik, hogy számára a földön, házban, közegben, állapotban maradás lehetetlensége nem biográfiai, hanem egzisztenciális kérdés. Időben, de talán fontosabb, hogy térben is szükségszerű (volt) az elmozdulás. Ezzel nézett farkasszemet.

Minthogy Jékely szerepel a Digitális Irodalmi Akadémia szerzői között, és munkásságának jelentős részét digitalizálták, a korpusz megközelítésének másféle módjai is lehetővé váltak. Az Összegyűjtött verseiben 739 találat van a hol kérdőszóra. Egy racionális-kvantitatív nézőpontból a hibaszázalékot növelik ezek a szavak: holt, hold, holnap, lohol és a négyszer előforduló alkohol. Versekről, nyelvről lévén szó, a magas hibaszázalék okozta esetleges bűt valami elemi öröm váltja fel, ami talán abból fakad, amit jobb helyeken intarziának vagy egyéb nyelvi játéknak, másutt pedig nyelvi mágiának hívnak.

Ami még meglepő(bb), az a 923 kérdőjel és az 1599 felkiáltójel. Ezek a számok természetesen bármiféle konklúzióhoz kevesek. De halk, kis, öncélú hipotézisekhez (vagy nevezhetném ezt a privát érdeklődés és kapcsolatteremtés metodológiájának) éppúgy jók lehetnek, mint bármelyik bizonytalan címke (lásd: erdélyi idill). A gyakorta előforduló szavak az érdeklődés és a habitus irányait jelezhetik, olyan szökecsvonalakat, amelyek elősegítik a maradást. Ragaszkodni egy témához, szóhoz, jelenséghez talán leginkább kihívást jelent, mert minden apró körülmény változása más típusú és intenzitású ragaszkodást követel, azt, hogy újfent nyelvet és formát kell találni (tudatában annak a bizonyos poe-i nevermore-nak).

A Rigótemetés című kötetbe Kovács András Ferenc válogatta a Jékely-verseket, és ő írta az utószót (Kolozsvár, Kriterion Kincses Könyvtár, 1988.). Bizonyára más szempontokat szuggerál, más szavak íródnak a keresőbe, ha elsőként a Tandori Dezső vagy a Tarján Tamás által válogatott Jékely-kötet fordul meg az olvasó kezében. Így a hely(zet) állandó bizonytalansága vált körvonalazhatóvá. „Hol vagytok hé, szegény kóbor kutyák, / hogy bírjátok ki mostanság a sorsot?” (Ballada a kóbor kutyákról, 5.); „Dicső gyermekkoromból mi marad hát?” (Eltűnik egy világ, 23.); „Sok könyvünk méltatlan kezekben eltűnt – / s hová lettek alakunkról a képek?” (Új évezred felé, 28.); „Lézengek a fasorban, gyanús árnyék, / Vasárnapos embertársak között; / egy-egy komoly, hideg szem néha rám néz / s azt kérdi: hozzád mi közöd?” (Lézengek vasárnap délután, 39.); „rejtegetnek a poshadó vizek, / lárva vagyok, hal vagyok – hol vagyok?” (Csillagtoronyban, 63.)

Az itt vagyok, az ott vagyok, sőt az ímhol vagyok is nyugalmat áraszt, és a végérvényesség biztonságát sugallja a tény, hogy kijelentő módú, míg a kérdező magatartáshoz szükségszerű a nyugtalanság vagy akár a zavar. Jékelynél nincs nyugalom sem nőben, sem templomban; legfeljebb higgadság. A higgadság, vagy még inkább a lehiggadás az az állapot, amit két világ- vagy akár saját világ méretű háború között érez az ember.

Szubjektív, vagy ha úgy tetszik, teljesen önkényes döntés következtében ejtek szót Jékely-versekről és nem a Jékely-regényekről, nem a prózájáról vagy drámáiról, és nem is a gyerekverseiről. Az ok részint a bulvár típusú kíváncsiság, hogy egy ismert költő gyermeke hogyan tudott költővé lenni? Nemes Nagy Ágnes A magasság vágya című esszékötetében egymás mellett ír Áprily és Jékely költészetéről, nemcsak irodalmi, hanem egy általánosabb emberi habitust helyezve a középpontba. Írásából az derül ki, amit a Jékelyvel készült későbbi beszélgetések és az apaversek is alátámasztanak, hogy a bulvár kíváncsiság számára unalmas ez a viszony: „És elborítja, mint valami felleg: / mily pöttöm ő roppant alakja mellett! / S most lehajol s félkarral ölbekapja / mint az Isten, olyan erős az Apja.” (Apa-váró, 241.) Ugyanebben a versben apját a templomhoz hasonlítja, sőt, „mint egy órjas, tán ő maga a templom”. Ez a toposz szintén gyakorta visszatér, és talán nem véletlen, hogy az egyik legtöbbet idézett, sokak által interpretált Jékely-vers A marosszentimrei templomban című.

Beszélgettem emberekkel, volt, akinek rögtön ez jutott eszébe Jékely neve hallatán, volt, akinek Petrőczy Éva Jékely-szeretete és hatása a saját verseiben, volt, akinek a Faust fordítója, másnak a karakteres és stílusos nőcsábász, és volt, akinek a foci, a „dérütött pasas”-ok világa. Tarján Tamás tanulmánya, A Nyugat és a sport, szintén ilyen kontextusban említi Jékelyt, mint a foci és irodalom kapcsolatának egyik fontos állomását, hisz a leghíresebb magyar futballregény, Mándy Iván A pálya szélén című 1963-ban megjelent regénye mottójául egy Jékely-vers utolsó két szakaszát választotta: „– Mindig lesz a nagyvárosok határán / egy-egy letarolt-gyepű rét, / hol hűvös alkonyati órán / hallani e mély dobzenét, // mely mérföldekről mágnesez magához / labdaéhes diákat és inast / s egy-egy bolyongó, dérütött pasast, / ki eltűnődve dől a kapufához.” (Futballisták, 150.)

E sokrétű érdeklődés és tájékozódási mód közepette felmerül az a kérdés is, hogy mi készítette arra, hogy műfajok tekintetében többek között a középkori haláltánc, az elégia, a villoni ballada, a zsoltárok felé is forduljon? Miért tűnik éppoly joggal összeolvashatónak az újholdasokkal, mint a nyugatosokkal? Ezek a kérdések kérdésként, a kutakodást provokálón izgalmasak, hisz konkrét és végérvényes válaszok aligha lehetségesek. De visszatérnék a maradás lehetetlenségének tapasztalatához, ami számomra a legerőteljesebbnek tűnt a Jékely-versekben. Másként fogalmazva, az vagyok, akinek ez jut eszébe Jékely neve hallatán, az a farkasszemet nézés, ami talán jövőbe néző verseiben a leginkább mellbevágó: „Mi kétezerben nem élünk, szegénykém, / az új

évezred nem lel itt bennünket; / fekszünk a mélyben, s az ég régi kékjén / fenn, fenn különös új gépek keringnek.” (Az új évezred felé, 28.)

Csak főnévként a halál 227 helyen szerepel az Összegyűjtöttekben. De ez nem keserűség, nem naivítás, talán inkább egy tudatos változata a bújócskázó gyerekek másik típusának, akik nem takarják el a szemüket.

A látás és a szólás azonban nem mindig adatik könnyen. Jékely esetében is voltak időszakok, amikor alkotóként háttérbe szorult, saját műveit nem közölhette, ezért hosszabb-rövidebb ideig a fordításokból kellett megélnie. Számára azonban alkotói feladat vagy annak szerves része volt a műfordítás. „Főleg francia, olasz, német, román, spanyol és angol költőket fordított, de drámákat és esetenként prózát is. Dante, Shakespeare, Góngora, Calderón, Racine, Goethe, Novalis, Burns, Heine, Hugo, Nerval, Alecsandri, Eminescu, Verlaine, Rimbaud, Laforgue, Hoffmannstahl, Rilke, Apollinaire, Jarry, Cocteau, García Lorca, Blaga, Supervielle és mások műveit tolmácsolta maradandóan” – sorolja föl jelzésértékűen az említett kötet utószavában Kovács András Ferenc, aki említést tesz arról, hogy még Széchenyi német nyelven írott naplóiából is fordított. Erről Jékely Zoltán így vall egyik interjújában, a Sorsvállalásban: „[e]zt előre tudtam, hiszen a rendkívüli fordítói feladat, vagyis a Legnagyobb Magyarok németül írt naplóját magyarítani többrendbeli veszedelmet rejtegetett. Egyébként nem keserűség, inkább átfűtő izgalom újra végigmenni ezen az anyagon, végigszáguldozni Széchenyi fantasztikus útvonalain, csontom velejéig érezni változatos élményeit, vívódásait s oly ritka boldog pillanatait. Mindent egybevéve, ezt a naplófordítást tartom fordítói pályám betetőzésének. És sikerült legyen akárhogyan, elmondhatom: »ez jó mulatság, férfimunka volt.«”

(utolsó rész)

Egészen bizonyos, hogy ez itt nem a vége. Onnan tudom, hogy minap ismét rám talált a gondolat, hogy az irodalomnak teljesen megváltozott a társadalmi helyzete, és újra kell gondolni a könyvek, a könyvbarátok, az irodalommal való foglalkozás lehetőségeit. Ezt a szelidebb észrevételt a Gutenberg-galaxis végéről szóló elméletek tömkelege támogatja. Nem tudom, hogy eltűnik-e, amit Jékely Zoltán letett az asztalra. De pontosabban mondja ezt a letevést egyik versében Kovács András Ferenc: „úgy, / Hogy beszakadjon tőle, / Képletesen bár, / Az a szólásmondásos / Nagy közös asztal / hogy ripityára törjön / Ama valami / Súly alatt, de rögtön”. Ilyesmit letenni alighanem csak vágyalom lehet, így nem is cél, nem is elvárás.

Talán a véletlen műve, hogy éppen mostanában kezdtek el írók, költők és macskáik közös képei terjengeni a Facebook közösségi portálon. Ez elég apropónak. Már magam előtt látom, ahogy néhányan, akik szeretik a cicákat és az irodalmat, kivált azokat az írókat, akiknek macskája (is) volt, összeülünk egy délután és felolvasunk. Intő szavak süldő macskánkhoz – ez a Jékely-vers lesz az egyik, vagy talán a Macska-búcsúztató. Így eltörölhető egy apró rész a konok mínuszjelből, kisimulhat egy redő.

Kategória: Téka

Denumire autor: Gondos Mária-Magdolna

Látó Szépirodalmi Folyóirat